

Z. NORKUS

F. Brentano ir Dž. E. Mūro aksiologinė etika: palyginimas

Rasi daugeliui etikos specialistų austrų filosofo Franco Brentano (1838-1917) pavardė nežinoma, bet vargu ar galėtų būti pavadintas etikos specialistu žmogus, kuriam nieko nesako anglų filosofo Džordžo Edvardo Mūro (1873-1958) pavardė. "Dauguma XX a. anglų ir amerikiečių teorinės etikos diskusijų prasideda analize idėjų, kurias suformulavo anglų filosofas, intuityvizmo pradininkas Dž. E. Mūras savo knygoje "Etikos principai"¹. Sukritikavęs kone visas žymesnes savo epochos etines teorijas, Dž. Mūras padarė išimtį mažai žinomo anglosaksiškose šalyse F. Brentano knygai "Apie dorovinio pažinimo kilmę"²: "kai ši knyga jau buvo užbaigta, aš F. Brentano veikale "Apie dorovinio pažinimo kilmę" aptikau idėjas, kurios labiau, negu bet kurio kito man žinomo autoriaus, panašios į mano paties idėjas"³. Recenzuodamas šią knygą, Dž. Mūras negaili liaupsų: "tai yra daug geresnis fundamentaliausių etikos principų aptarimas, negu bet kuris kitas iš tų, su kuriais aš esu susipažinęs. Pats Brentanas aiškiai suvokia, kad jis smarkiai pastūmėjo į priekį etikos teoriją. Jis sako: "niekas neapibrėžė etikos principų taip, kaip laikiau būtinu apibrėžti juos naujos analizės pagrindu aš" (p. X); ir jo tikėjimas savo darbo originalumu bei vertingumu yra visiškai pagrįstas. Jis teisus beveik visais klausimais, dėl kurių atsiriboja nuo didžiųjų istorinių sistemų; o jis atsiriboja ryšium su fundamentaliausiais moralinės filosofijos klausimais. Iš visų ankstesniųjų moralistų jį pranoksta tik Sidžvikas; bet Sidžvikas niekada aiškiai nesuvokė, kokia jo atradimo apimtis bei svarba.

Brentanas yra ir aiškesnis, ir gilesnis; ir jis išvengia dviejų pamatinių Sidžvikovo klaidų. Būtų sunku perdėti jo darbo svarbą⁴.

Tyrinėtojai, apibūdindami Dž. Mūro "Etikos principų" reikšmę etikos raidai,

¹ Песавас А. Дж. Мур и современная мета этика // *Этика и идеология*. - М., 1983. - С. 267

² Brentano F. Vom Ursprung sittlicher Erkenntnis. - Leipzig, 1889. Vertimas į anglų kalbą: *The Origin of the Knowledge of Right and Wrong*. - Westminster, 1902. Dž. Mūro "Etikos principai" išėjo 1903 m.

³ Мур Дж. Принципы этики. - М., 1984. - С. 40.

⁴ Moore G. E. Review of Franz Brentanos "The Origin of the Knowledge of Right and Wrong" // *The Philosophy of Brentano* / Ed. McAlister L. - Atlantic Highlands, N. J., 1977. - P. 176.

nurodo, kad šis veikalas "įėjo į XX a. etikos istoriją kaip skiriamoji riba tarp klasikinės normatyvinės etikos ir šiuolaikinės metaetikos"⁵. Metaetikai paprastai priskiriami klausimai apie moralės terminų prasmę, moralinių teiginių pobūdį bei tų teiginių pagrindimo galimybes⁶. Metaetiniai klausimai visada buvo svarstomi etikoje, bet iki Dž. Mūro jie nebuvo griežtai ir aiškiai skiriami nuo aksiologijos bei normatyvinės etikos klausimų. XX a. išryškėjo tendencija apriboti etikos, kaip filosofinio mokslo, kompetencijos sritį metaetinėmis problemomis. Tačiau ilgainiui paaiškėjo, kad "beveik neįmanoma plėtoti metaetines teorijas, kurios neturi jokių normatyvinių implikacijų, kaip ir neįmanoma išskirti normatyvines etines teorijas be metaetinių prielaidų"⁷. Ir Dž. Mūrai, ir F. Brentanui metaetinių klausimų nagrinėjimas buvo ne tikslas sau, bet metodologinė propeedeutika aksiologijos ir praktinės etikos klausimams spręsti. Metaetikos problematiką Dž. Mūras atribojo, išskirdamas tris pagrindinius etikos klausimus: pirma, koks garumo sąvokos turinys, ką reiškia žodis "geras"? Antra, kurių rūšių reiškiniai yra savaime geri (intrinsic good)? Trečia, kurie poelgiai yra teisingi (right) ir privalomi (duty)⁸; F. Brentanas pasakytų - kuri tikslai yra teisingi tikslai?⁹ Problematika, susijusi su pirmuoju klausimu, priklauso metaetikai (pats Dž. Mūras "Etikos principuose" "metaetikos" termino nevartojo); atsakymus į antrąjį klausimą galėtume priskirti aksiologijai (tai irgi ne Dž. Mūro terminas). Atsakymai į trečiąjį klausimą priklauso normatyvinei arba, kitaip tariant, "praktinei etikai", "kazustikai"; metaetika ir aksiologija įeina į "teorinės etikos" sudėtį. Tokias pat temas galima išskirti ir F. Brentano tyrinėjimuose: "etinio pažinimo principų" nagrinėjimą (metaetika), "mokymą apie gėrybes" (Gueterlehre; aksiologija)¹⁰, "mokymą apie pareigas" (Pflichtenlehre; normatyvinė etika). "Išnagrinėjus Brentano etinius veikalus, man atrodo visiškai aišku, kad jį pirmiausia domina teorinė etika"¹¹; tą patį galima pasakyti ir apie Dž. Mūrą: jo tyrinėjimai esą "etinis "žvaigždžių stebėjimas" (star-gazing), o ne etinė "navigacija"¹². Normatyvinėje etikoje abu filosofai modifikuoja Dž. S. Millio utilitarizmą.

Pagrindiniu Dž. Mūro indėliu į metaetiką laikomas "natūralistinės klaidos"

⁵ Miniotaite G. Intuityvizmo etika // Dorovinės vertybės. - V., 1982. - P.147.

⁶ Žr., pvz.: Kutschera F. Grundlagen der Ethik. - Berlin, N. Y., 1982. - S. VII; Фришланд М. Марксизм, гуманизм, мораль. - М. 1976. - С.232-236.

⁷ Kainz H. P. Ethics in Context. Towards the Definition and Differentiation of the Morally Good. - Houndmills etc., 1988. - P.136.

⁸ Мур Дж. Принципы этики. - С.99, 231.

⁹ Žr.: Brentano F. Vom Ursprung sittlicher Erkenntnis. 3. Aufl. - Leipzig, 1934. - S.15.

¹⁰ Žr.: Brentano F. Grundlegung and Aufbau der Ethik. - Bern, 1952. S.165-166. Šio veikalo, kurį išleido austrų filosofų mokiniai, pagrindas yra F. Brentano "praktinės filosofijos" kursas, kurį jis skaitė 1876-1894 m.m. Vienos universitete.

¹¹ McAlister L. The Development of Franz Brentano's Ethics. - Amsterdam, 1982. - P.108.

¹² Edel A. The Logical Structure of G. E. Moore's Ethical Theory // The Philosophy of G. E. Moore / Ed. Schilpp P. A. - Evanston, 1942. - P.170.

atskleidimas. Anot Kembridžo profesoriaus, ši klaida padaroma, kai įmeta etinį klausimą "Koks yra savaiminio gerumo sąvokos"¹³ turinys?" atsakoma atsakymu į aksiologinį klausimą "Kurie dalykai yra savaime geri?" Tokia klaida būdinga, pvz., hedonistinei "savaiminio gerumo" sampratai. Hedonistai teigia, kad tik malonumas yra savaime geras. Dž. Mūras neneigė, kad aksiologinis sprendinys "malonumas yra savaime geras" yra tikras, bet neigė, kad hedonistai gali įrodyti, jog "tik" malonumas yra savaime geras. Hedonizmas remiasi "savaiminio gerumo" sąvokos apibrėžimu, kuriam teigiama, kad žodžiai "savaiminis gerumas" ir "malonumas" reiškia tą patį: "savaiminis gerumas yra malonumas". Bet jeigu žodis "malonumas" reikštų tą patį, ką reiškia žodis "savaime geras", klausimas "Ar malonumas yra savaime geras?" būtų beprasmiškas (kaip klausimas "Ar savaiminis gerumas yra savaime geras?"), tuo tarpu taip nėra. Visus "savaiminio gerumo" apibrėžimus, kurių atžvilgiu galima iškelti tokį klausimą (ši procedūra vadinama "atviro klausimo argumentu"; open question argument), Dž. Mūras kaltino "natūralistine klaida". Anglų filosofas "neapsiriboja "gerumo" apibrėžimų natūralių faktų terminais (pvz., "malonus", "padedantis evoliucijai" ir t.t.) pasmerkimu, bet adresuoja jį taip pat apibrėžimams antgamtiniais, metafiziniais arba religiniais terminais (pvz., "realizuojantis amžinąją savimone", "vykdantis Dievo valią" ir t.t.)"¹⁴. Taigi Dž. Mūras nerado nė vieno "savaiminio gerumo" apibrėžimo, kuris jį patenkintų. "Savaiminis gerumas" yra neapibrėžiamas, nes savaiminis gerumas - visiškai paprasta (elementari), neanalizuojama savybė, analogiška žalumui ar geltonumui. Dž. Mūras būtų aiškiau išreiškęs savo požiūrį, vartodamas ne "natūralistinės klaidos", bet "definistinės klaidos" terminą: juk jam rūpi ne tiek "savaiminio gerumo" neapibrėžiamumas "natūralistiniais" terminais, kiek jo neapibrėžiamumas apskritai¹⁵.

Tai žinodami, nustembame, kad anglų filosofas neprikiša F. Brentanui "natūralistinės" ("definistinės") klaidos, nors pastarasis "savaiminį gerumą" (in sich Gute) apibrėžė: "mes kažką vadiname tikru (wahr), jeigu jo pripažinimas (Anerkennung) yra korektiškas (richtig). Mes kažką vadiname geru, jeigu meilė jam yra korektiška (richtig). Tai, kas mylėtina korektiška meile, kas verta meilės (Liebwerte),

13 Abu mūsų filosofai skiria "savaiminį gerumą" nuo "instrumentinio", "utilitarinio gerumo"; tas pats objektas gali būti savaime geras, bet instrumentiškai blogas (žalingas) kito savaime gero objekto atžvilgiu, savaime blogas, bet naudingas, nenaudingas ir t.t. Etikoje "savaiminis gerumas" yra aksiologijos, "instrumentinis gerumas" - praktinės etikos sąvoka.

¹⁴ Hudson W. D. A Century of Moral Philosophy. - Guildford and London, 1980. - P.75.

¹⁵ Žr.: Frankena W. K. The Naturalistic Fallacy // Readings in Ethical Theory / Ed. Sellars W., Hospers J. - N. Y., 1952. - P.108-109. Dž. Mūro "atviro klausimo argumentas" devaluuoja tai, kad jis, nagrinėdamas žodžio "savaiminis gerumas" reikšmę, neskyrė dviejų reikšmės aspektų - prasmės ir referencijos. Skirtingi žodžiai gali išreikšti skirtingas prasmes (sąvokas), bet žymėti tą patį objektą (mūsų atveju, savybę). "Atviro klausimo argumentas" gali įrodyti sąvokų skirtumą, bet neįrodo jų objektų (referentų) skirtumo. - Žr.: Putnam H. Reason, Truth and History. - Cambridge etc., 1981. - P.207.

yra gėris plačiausia žodžio prasme”¹⁶. Atsižvelgdami į kitas F. Brentano formuluotes¹⁷ (kurių Dž. Mūras nežinojo) bei visas jas “suvidurkindami” (tuo pačiu neišvengiamai abstrahuodamiesi nuo niuansų, susijusių su F. Brentano pažiūrų evoliucija), austrų filosofo “savaiminio gerumo” apibrėžimą galime rekonstruoti taip:

D 1 x yra savaime geras = Df meilė x yra korektiška.

D 2 x yra savaime blogas = Df neapykanta x yra korektiška.

D 3 x yra savaime geresnis už y = Df x preferavimas (Vorziehen) y yra korektiškas.

D 4 x yra savaime blogesnis už y = Df y preferavimas x yra korektiškas.

Ar F. Brentano apibrėžimai atlaiko “atviro klausimo argumentą”? Klausimas “Ar korektiška meilė x yra savaime gera?” - yra prasmingas, tad atrodo, kad Dž. Mūras turėjo pakankamą pagrindą apkaltinti F. Brentaną padarius “natūralistinę (definistinę) klaidą”. Tačiau anglų filosofas, nepriimdamas F. Brentano apibrėžimo, pasirinko kitokį kritikos būdą. Jo nuomone, D 1 - D 4 apibrėžia visai ne “sa. aiminį gerumą”, bet “gražumą”: F. Brentanas “laiko fundamentalia etikos sąvoka ne tą paprastą sąvoką, kurią aš vadinu “gerumu”, bet sudėtinę kompleksinę sąvoką, kurią aš pavadinau žodžiu “grožis”¹⁸. Panagrinėję, ką Dž. Mūras “Etikos principuose” rašo apie grožį¹⁹, galime suformuluoti tokį “gražumo” apibrėžimą:

D 5 x yra gražus = Df x stebėjimas susižavėjus yra savaime geras.

Anglų filosofo nuomone, gražus objektas visada yra tam tikros “organinės visumos”, kuri yra savaime gera, sudėtinė dalis. Be to objekto, į šią visumą būtinai įeina tam tikro tipo “mentaliniai” (psichiniai) pergyvenimai - stebėjimas, sprendimas ir žavėjimasis (admiring). Savaiminis gerumas yra ne objekto x bei susižavėjusio stebėjimo, kaip atskirų reiškinių, savybė, bet visumos, kurią jie visi kartu sudaro, savybė. Paimtas atskirai nuo susižavėjusio stebėjimo, gražus objektas nėra arba beveik nėra savaime geras. F. Brentano “meilę” Dž. Mūras sutapatino su savuoju “stebėjimu susižavėjus”, o “korektiškumą” kaip meilės charakteristiką - su “savaiminiu gerumu”. D 1 pakeitę žodį “meilė” žodžiu “stebėjimas susižavėjus”, o žodį “korektiška” žodžiu “savaime geras”, gausime D 5. Įdomu, kad 1912 m. išėjusioje Dž. Mūro “Etikoje” “grožis” jau tiesiai tapatinamas su “vertumu mylėti” (Worthy of love)²⁰. Čia galima išvėlyti poveikį, kurį mūriškoji F. Brentano “savaiminio gerumo” apibrėžimo interpretacija padarė paties Dž. Mūro grožio sampratai. Tačiau pati ta interpretacija nepriimtina, kaip ir “natūralistinės klaidos” priekaištas bet kuriems

¹⁶ Brentano F. Vom Ursprung sittlicher Erkenntnis. - S.19.

¹⁷ Žr.: Ibidem. - S.23-26, 59-34; jo paties: Grundlegung und Aufbau der Ethik. - S.144-148.

¹⁸ Мур Дж. Принципы этики. - С.41.

¹⁹ там же. - С.281-290; Brunius T. G. E. Moore's Analyses of Beauty. An Impasse and a Way Out. - Uppsala, 1964.

²⁰ Moore G. E. Ethics. - London etc., 1966. - P.123.

"savaiminio gerumo" apibrėžimams: anglų filosofas neįrodė (žr. 15-ą pastabą), kad savybė, žymima žodžiu "savaimi. is gerumas", negali būti apibrėžta.

Kuo ypatingas F. Brentano "savaiminio gerumo" apibrėžimas bei jį papildantys "savaiminio blogumo", "savaiminio lyginamojo gerumo" (angliškai "intrinsic betterness") ir blogumo apibrėžimai? N. Arutiunova išskiria tris pagrindines vertinimo predikatų apibrėžimų rūšis - intencionalinius (gal tiksliau būtų: intencionalinius - Z. N.), kauzalinčius ir substitucinius apibrėžimus²¹. Pademonstruosime šių apibrėžimų skirtumus, modifikuodami F. Brentano D 1:

D 6 x yra savaime geras = Df x yra mylimas (norimas, malonus ir t.t.); tai intencionalinis apibrėžimas.

D 7 x yra savaime geras = Df x yra meilės (noro, malonumo ir t.t.) priežastis; tai kauzalinis apibrėžimas.

D 8 x yra savaime geras = Df mylėti (norėti, mėgautis ir t.t.) x yra normalu (įprasta, atitinka mylinčiojo prigimtį ir pan.); tai substitucinis apibrėžimas.

Šią vertinimo predikatų klasifikaciją galėtume papildyti dar viena rūšimi - episteminiiais apibrėžimais; šiai rūšiai ir priklauso F. Brentano pateiktas "savaiminio gerumo" apibrėžimas. Jis nėra nepriekaištingas²², bet, kita vertus, skirtingai negu D 6 - D 8, jame sunku įžvelgti "natūralistinę klaidą". Austrų filosofas parodė, kad galima nenatūralistiškai ir nemetafiziškai apibrėžti "savaiminio gerumo" sąvoką. Kitas klausimas - kokia to apibrėžimo bei pačios "savaiminio gerumo" sąvokos vertė.

F. Brentano apibrėžimo "nervas" - kvaziepiseminės (analogiškos episteminei "tiesos" sąvokai) "korektiškumo" sąvokos sukonstravimas ir panaudojimas emociniams pergyvenimams apibūdinti. Austrų filosofas skyrė tris pergyvenimų (intencionalinių aktų) klases: reprezentacijas (Vorstellung), sprendimus (Urteil) ir meilę - neapykantą - preferenciją (trumpinsime: MNP). Reprezentacijos akte tam tikras intencionalinis objektas ("turinys") reprezentuojamas, sprendimu pripažįstamas (anerkennen) arba atmetamas (verwerfen). Visi sprendimai, F. Brentano įsitikinimu, yra egzistenciniai, nors kalba ne visada adekvačiai perteikia "tikrąją" minties loginę formą (plg.: "ši rožė yra raudona" ir "egzistuoja raudona rožė"; "visos varnos yra juodos" ir "neegzistuoja nejuodos varnos". Pateiktų pavyzdžių porose pirmosios išraiškos "maskuoja", "iškreipia" išreiškiamų jomis sprendimų loginę formą, antrosios - perteikia ją adekvačiai). Reprezentuotas, pripažintas arba atmetas intencionalinis objektas gali tapti MNP objektu. "Priklausomai nuo sprendimo apie to, kas mylima, būtų arba nebūtų, tikėtinumą arba netikėtinumą, meilės aktas yra tai

²¹ Арutiunова Н. Д. Типы языковых значений. Оценка. Событие. Факт. - М., 1988. - С. 16-18, 36-37..

²² Žr.: Rutte H. Bemerkungen zu Brentanos antinaturalistischer Grundlegung der Ethik // Grazer philosophische Studien. - 1978. - B d. 5. - S. 149-168.

džiaugsmas, tai liūdesys, tai viltis, tai baimė ir įgyja dar daugelį kitų formų.”²³. Kitaip sakant, meilė ir neapykanta yra tas “priedas” prie reprezentacijų bei sprendimų aktų, kuris kartu su jais sudaro visus tuos intencionalinius aktus, kurie nėra nei reprezentacijos, nei sprendimai. Todėl ir visą šią “trečiąją” intencionalių aktų klasę F. Brentanas vadino meilės-neapykantos vardu. F. Brentanas akcentavo tą analogiją tarp sprendimų ir “trečiosios” intencionalių aktų klasės, kad ir vieniems, ir kitiems būdingas pozityvių ir negatyvių intencionalių aktų poliariškumas: sprendimu kažkas yra teigiama arba neigiama, jausmai ir valia yra “už” kažką arba “prieš” kažką. Šios analogijos austrų filosofui pakako, kad įvestų MNP korektiškumo (Richtigkeit) sąvoką, kuri yra sprendimų tiesos, tikrumo (Wahrheit) sąvokos analogas.

MNP korektiškumo ir sprendimų (pažinimo) tiesos analogija reiškia, kad MNP galioja dėsniai, analogiškai formaliosios logikos dėsniams. Pastarieji “formaliai”, implicitiškai apibrėžia “tikro sprendimo” sąvoką. Tai, visų pirma, loginio prieštaravimo dėsnio analogas²⁴:

P | Tas pats x negali būti ir korektiškai mylimas, ir korektiškai nekenčiamas.

Šios analogijos ribų nagrinėjimas atskleidžia MNP ir pažinimo skirtumus. Pvz., trečiojo negalimo dėsnio analogas nepritaikomas MNP: kiekvienas sprendimas yra arba tikras, arba netikras, bet meilės (neapykantos) aktas gali būti nei korektiškas, nei nekorektiškas. Šiuo atveju akto objektas yra vertybiškai neutralus (nei savaime geras, nei savaime blogas). Sprendimų konjunkcijoje vieno netikro konjunkto pakanka, kad visa konjunkcija pasidarytų netikra. Bet jeigu į MNP objekto sudėtį įeina savaime blogos dalys, tas objektas nebūtinai yra savaime blogas. Antra vertus, trijų tikrų sprendimų konjunkcija nėra “tikresnė” už dviejų tikrų sprendimų konjunkciją, bet objektas, sudarytas iš dviejų savaime gerų dalių, gali pasidaryti geresnis, pridėjus dar vieną savaime gerą dalį. Gėris, ne taip, kaip tiesa - lyginamoji sąvoka: vienas tikras sprendimas negali būti “tikresnis” už kitą sprendimą, bet vienas savaime geras objektas gali būti geresnis už kitą. Korektiškos preferencijos aktai (D 3 - D 4) bei principai, apibrėžiantys “korektiškos preferencijos” sąvoką²⁵, neturi analogų sprendimų loginių santykių srityje.

Savaiminio gerumo sąvoką abu filosofai laikė fundamentalia, bazine etikos sąvoka ir ja apibrėžė visas pagrindines normatyvines sąvokas. Bet ji pati nėra normatyvinės etikos sąvoka. Dž. Mūras tai pabrėžė, nurodydamas, kad “savaiminis

²³ Brentano F. *Psychologie vom empirischen Standpuncth.* - Leipzig, 1925. - Bd. 2. - S. 128. Austrų filosofas, tikriausiai, sutiktų su šiais S. Jankausko žodžiais: “taigi, psichologiškai žiūrint, žmogaus veiklos įvairovė tėra įvairios meilės atmainos, besiskiriančios mylėjimo objektais”. - S. Jankauskas *Eroto pagarinimas, arba Platono giesmė filosofijai // Problemos.* - 1989. - Nr.40. - P.96.

²⁴ Žr.: Brentano F. *Vom Ursprung sittlicher Erkenntnis.* - S. 19, 59.

²⁵ Žr.: *Ibidem.* - S.26-29, 83-84; Chisholm R. M. *Brentano's Theory of Correct and Incorrect Emotion // Revue Internationale de Philosophie.* -1966. - No 78. - P.405-408

gerumas" nėra "moralinė idėja" ²⁶. F. Brentanas tam įvedė specialią "praktinio gerumo" (praktisches Gute) sąvoką ²⁷. Jeigu savaiminis gerumas - tai tokia objekto savybė, kuri jam būdinga nepriklausomai nuo jo realizavimo (pavertimo egzistuojančiu) galimybių, tikimybės šalutinių pasekmių, tai apie praktinį savaiminį gerumą (trumpinsime: PSG) galima kalbėti tik ryšium su tais objektais, kurių egzistavimas arba neegzistavimas priklauso nuo žmonių veiklos. Visi PSG dalykai yra savaime geri, bet ne visi savaime geri dalykai yra PSG. PSG dalykai yra tie savaime geri dalykai, kurie verti tapti žmonių veiklos tikslais. Dievas yra savaime geras, bet Dievo savaiminis gerumas nėra PSG, nes žmonės negali jo sunaikinti, jeigu jis egzistuoja, arba padaryti egzistuojančiu, jeigu jo nėra. Kaip ir "savaiminis gerumas", "PSG" yra lyginamoji (laipsninė, komparatyvinė) sąvoka. Tačiau tam tikro objekto savaiminio gerumo laipsnis paprastai nesutampa su jo PSG laipsniu, nes pastarasis priklauso dar ir nuo jo realizavimo tikimybės bei šalutinių pasekmių pobūdžio. Tarkime, tam tikra visuomenės būsena (santvarka) yra savaime labai gera. Praktiškai ji gali būti nelabai gera, jeigu jos realizacijos tikimybė maža. Ji gali būti ir praktiškai bloga, jeigu pastangos ją realizuoti sukels tokias blogas šalutines pasekmes, kurios persvers jos būsimą didelį, bet mažai tikėtiną savaiminį gerumą. Tad ne visų savaime gerų dalykų verta (protinga) siekti. Savaiminis gerumas ir PSG sutaptų tik visagalei būtybei. Savaiminis gerumas yra korektiškos meilės bei preferencijos objektų charakteristika. PSG yra teisingų valios (veiksmingos meilės) aktų objektų (veiklos tikslų) charakteristika. "Savaiminis gerumas" - aksiologinė sąvoka, "PSG" - prakseologinė sąvoka.

Siuolaikinėje analitinėje filosofijoje skiriamas "savaiminis gerumas" (intrinsic good; intrinsic preferable) ir "išorinis gerumas" (extrinsic good; extrinsic preferable)²⁸ Pastarąją sąvoką operuoja lošimų bei sprendimų (decision) teorijos. Tai yra F. Brentano "savaiminio gerumo" (an sich Gute) ir "praktinio gerumo" (praktisches Gute) atitikmenys. Kadangi "savaiminio gerumo" sąvoka nepritaikoma empiriniuose moksluose apie žmogaus veiklą, kurie visada turi atsižvelgti į veikėjų suvaržymą dėl žinių bei kitų veiksmo priemonių (resursų) trūkumo, daugelis teoretikų tą sąvoką ignoroja, apsiribodami "išorinio gerumo" sąvoka.

Nors Dž. Mōras, ne taip, kaip F. Brentanas, specialiai nereflektavo "savaiminio gerumo" ir "PSG" skirtumo, savo normatyvinės etikos sąvokų definicijose jis faktiškai vartojbūtent "PSG" sąvoką. Abstrahuodamiesi nuo mūsų filosofų pažiūrų evoliucijos bei "suvidurkindami" kiek skirtingas formuluotes, galime tuos apibūdinimus pateikti tokiu pavidalu. Dž. Mōras:

²⁶ Žr.: Moore G. E. Philosophical Studies. - London, 1951. - P.312.

²⁷ Žr.: Brentano F. Grundlegung und Aufbau der Ethik. - S. 218-222.

²⁸ Žr.: Moutafakis N. J. The Logics of Preference. A Study of Prohairesic Logics in Twentieth Century Philosophy. - Dordrecht etc., 1987. - P.4-7, 198-209, 224-226; Вригт фон Г. X. Логико-философские исследования. М., - 1986. - С.413-414, 418-419.

D 9 x yra teisingas (right) poelgis = Df joks poelgis, kitoks negu poelgis x, kurį veikėjas A galėtų atlikti esamoje situacijoje, nesukels savaime geresnių pasekmių.

D 10 x yra neteisingas (wrong) poelgis = Df veikėjas A esamoje situacijoje galėtų atlikti poelgį y, kitokį negu poelgis x, kurio pasekmės būtų savaime geresnės už veiksmo x pasekmes.

D 11 x yra privalomas veiksmas = Df veiksmas x yra vienintelis teisingas poelgis esamoje situacijoje.

D 12 Veikėjas A nusipelno moralinio pagyrimo (is morally praiseworthy) už poelgį x = Df veikėjas A siekė atlikti teisingą poelgį x ir jo atliktas poelgis x buvo teisingas.

D 13 Veikėjas A nusipelno moralinio pasmerkimo už poelgį x = Df veikėjas A žinojo, kad y yra teisingas poelgis, bet įvykdė neteisingą poelgį x.

D 14 Veikėjas A nenusipelno moralinio pasmerkimo už poelgį x = Df veikėjas A manė, kad poelgis x yra teisingas, atliko jį, bet poelgis x nebuvo teisingas poelgis. Tokio poelgio motyvas yra savaime geras, nors pats poelgis - neteisingas.

Apibrėžimus D 9 - D 11 galima modifikuoti, taikant juos ne atskiriems poelgiams (Handlungen in individuo. - F. Brentanas), bet poelgių klasėms, tipams (Handlungen in specie). Pastaruoju atveju gautume atitinkamai teisingų, neteisingų ir privalomų elgesio taisyklių apibrėžimus. Teisingi, privalomi, morališkai pagirtini veiksmai yra morališkai geri. Moralinis gerumas yra instrumentinis gerumas (naudingumas) savaiminio gėrio atžvilgiu. Joks poelgis nėra savaime geras; morališkai gerą jį daro jo savaime geros pasekmės. Šiai utilitaristinės teisingumo bei pareigos interpretacijai pagrįstai galima prikišti nesugebėjimą adekvačiai apibūdinti teisingo ir privalomo (kitais žodžiais, patartino ir privalomo) veiksmo skirtumą: ne visi teisingi veiksmai yra privalomi. Daug teisingų veiksmų, kuriuos atlieka didvyriai bei šventieji, viršija pareigą (angl. supererogatory). O pagal Dž. Mūrą teisingas veiksmas nėra pareiga tik tuo atveju, kai galimi du ar daugiau vienodai teisingi veiksmai.

F. Brentano normatyvinės etikos sąvokų apibrėžimai gali būti pateikti taip:

D 15 x yra teisingas nusprendimas (richtige Entscheidung) = Df x tikslas yra savaime geriausias tarp pasiekiamų esamoje situacijoje tikslų (arba: x tikslas yra didžiausias praktinis gėris).

D 16 x yra neteisingas nusprendimas = Df x tikslas nėra savaime geriausias tarp pasiekiamų esamoje situacijoje tikslų (arba: x tikslas nėra didžiausias praktinis gėris).

D 17 x yra subjektyviai dorovingas (arba: doroviškai teisingas; sittlich richtig) poelgis = Df x priežastis yra nusprendimas, kurį asmuo, įvykdęs poelgį x, laikė teisingu D 15 prasme.

D 18 x yra subjektyviai nedorovingas poelgis = Df x priežastis yra nusprendimas, kurį asmuo, įvykdęs poelgį x, laikė neteisingu D 16 prasme.

D 19 x yra objektyviai dorovingas poelgis = Df x pasekmės sutampa su poelgio, kurio priežastis būtų teisingas nusprendimas, pasekmėmis.

D 20 x yra objektyviai nedorovingas poelgis = Df x pasekmės sutampa su poelgio, kurio priežastis būtų neteisingas nusprendimas, pasekmėmis.

D 21 x yra subjektyviai ir objektyviai dorovingas poelgis = Df x priežastis yra nusprendimas, kurį asmuo, įvykdamas poelgį x, laiko teisingu, ir tas nusprendimas yra teisingas.

Be to, poelgis gali būti subjektyviai dorovingas, bet objektyviai nedorovingas, subjektyviai nedorovingas, bet objektyviai dorovingas, pagaliau, subjektyviai ir objektyviai nedorovingas. D 12 - D 14 definiendum'us F. Brentanas apibrėžtų taip:

D 22 (atitinka D 12) Veikėjas A nusipelno moralinio pagyrimo (Lob) už poelgį x = Df x yra subjektyviai ir objektyviai dorovingas poelgis.

D 23 (atitinka D 13) Veikėjas A nusipelno moralinio pasmerkimo (Tadel) už poelgį x = Df x yra subjektyviai ir objektyviai nedorovingas poelgis.

D 24 (atitinka D 14) Veikėjas A nenusipelno moralinio pasmerkimo (ist tadellos, schuldlos) už poelgį x = Df x yra subjektyviai dorovingas, bet objektyviai nedorovingas poelgis.

Pareigos viršijimo problema, kurią Dž. Mūras faktiškai ignoravo, F. Brentanas bandė spręsti, berods, trim būdais²⁹. Paminėsime tarp jų vieną:

D 25 Poelgis x yra privalomas = Df x yra subjektyviai ir objektyviai dorovingas poelgis ir, be to, x tipo poelgius esamoje visuomenėje vykdo asmenys, pranokstantys šios visuomenės dorovinį vidurkį.

Šiame apibrėžime austrų filosofas koreguoja Dž. S. Milio pareigos sampratą: pastarasis privalomais laikė tuos teisingus poelgius, kuriuos daro "doroviniai vidutiniškai". F. Brentanas, nelaikydamas visų dorovingų poelgių privalomais, praplečia jų ratą - pareigos etalonu jis daro doresnius (neaišku - kiek) už vidutiniokus. Šiaip ar taip, austrų filosofas atleidžia žmogų nuo pareigos daryti visus poelgius, kuriuos jis vienoje ar kitoje situacijoje gali pagrįstai laikyti teikiančiais daugiausia "praktinio gėrio", t.y. "kuo daugiau sielos gėrybių (seelischen Gutern) visoms gyvoms būtybėms (beseelten Wesen), kurios patenka į mūsų įtakos sferą"³⁰.

Dorovės sąvokų apibrėžimo problema (1) neišsemia metaetikos problematikos. Jai priklauso dar tokie klausimai, kaip "(2) moralinių sprendinių prigimtis (ar jie yra tikri/netikri teiginiai, šoktelėjimai arba užmaskuotos komandos?); (3) moralinių sprendinių patvirtinimo arba gynimo metodai (ar jie gali būti įrodyti, ir kas laikoma įrodymu?). (...) Šie klausimai susiję vienas su kitu, ir dažnai atsakymas į vieną klausimą nurodo būdą atsakyti į kitą"³¹. Ir F. Brentanas, ir Dž. Mūras moralinius sprendinius laikė pažintiniais sprendiniais, t.y. manė, kad jie gali būti tikri arba netikri. Šiuos sprendinius jie dalijo į dvi klases - aksiologinius sprendinius ir

²⁹ Žr.: Brentano F. Grundlegung und Aufbau der Ethik. - S.314-315, 317-322.

³⁰ Brentano F. Grundlegung und Aufbau der Ethik. - S.222.

³¹ Ashmore R. B. Building a Moral System. - Englewood Cliffs, N. J., 1987. - P.23.

normatyvinės etikos sprendinius. Dž. Mūrai aksiologiniai sprendiniai - tai tie sprendiniai, kuriuose tam tikriems objektams (objektų klasėms) predikuojuamas arba neigiamas savaiminis gerumas (blogumas). Priklausomai nuo to, ar šie objektai turi (arba ne) šią savybę, jie gali būti tikri arba netikri. F. Brentanui aksiologiniai sprendiniai - tai sprendiniai apie MNP aktų (aktų klasių) korektiškumą arba nekorektiškumą. Kaip nurodo F. Brentano mokinys A. Kastilis, "korektiška (als richtig charakterisierte) meilė pati nėra ko nors kaip gėrio pažinimas, bet yra pažinimo objektas, ir apie šitą korektiškos meilės suvokimą (Wahrnehmung) galima pasakyti, kad jis yra šios meilės objekto vertės pažinimas"³². Taigi reikia skirti du klausimus: (1) ar šis meilės aktas yra korektiškas? (2) ar šis sprendimo aktas, kao šis meilės aktas yra korektiškas, yra tikras? Objektų savaiminį gerumą (blogumą) pažįstame, spręsdami (teisingai arba klaidingai) apie savo meilės (neapykantos) korektiškumą. Ne taip kaip Dž. Mūras, F. Brentanas gali palikti atvirą klausimą, ar egzistuoja specifinė "nenatūrali" savaiminio gerumo savybė (lyg ir "tretinė kokybė"), analogiška "natūraliems" žalumui ar raudonumui. Ankstyvasis F. Brentanas, berods, manė, kad tokia savybė egzistuoja, o vėlyvasis - ryžtingai tai neigė³³. "Tariniai "geras", "geresnis", "blogas" Brentanui nėra tikri daikto predikatai. Tikrasis vertinimo sprendinių objektas yra ne daiktai, bet jausmai. Apibūdinimo "geras" priskyrimas kam nors nereiškia nieko kito, išskyrus tam tikro meilės jausmo pripažinimą korektišku"³⁴. Episteminis F. Brentano "savaiminio gerumo" apibrėžimas suderinamas su skirtingomis ontologinės savaiminio gėrio prigimties interpretacijomis.

Kaip pagrindžiami aksiologiniai sprendiniai? Abu filosofai sprendžia šią problemą intuityvistškai. Dž. Mūras laikė šiuos sprendinius savaime akivaizdžiais (self-evident); tai reiškia, kad "jų tikrumo arba klaidingumo negalima išvesti iš jokios kitos tiesos, išskyrus juos pačius"³⁵. Norintiems nustatyti, ar tam tikras objektas (objektų klasė) yra savaime geras, anglų filosofas rekomendavo mintinį eksperimentą, vadinamą "izoliacijos testu" (isolation test): reikia atskirti (mintyse) šį objektą nuo visų ryšių su kitais objektais, įsivaizduoti, kad pasaulyje daugiau nieko, išskyrus jį, nėra, ir klausiti savęs: ar jis geras, ar blogas? Ar būtų geriau, kad jis egzistuotų, negu kad neegzistuotų? Jeigu kiltų nesutarimų, tai juos reikia aiškinti nepilna to objekto mintine izoliacija, t.y. eksperimento sąlygų pažeidimu. Deja, praktiškai beveik neįmanoma nustatyti, kuri nesutariančių pusių šiuo konkrečiu atveju tas sąlygas pažeidžia, o kuri ne.

³² Kastil A. Die Philosophie Franz Brentanos. Eine Einführung in seine Lehre. - Bern, 1951. - S.243.

³³ Žr.: McAlister L. The Development of Franz Brentano's Ethics. - P.86, 141-167.

³⁴ Buczynska-Garewicz H. Logika uczuc. Doktryna miłości i nienawisci F. Brentana // Archiwum Historii i Myśli Społecznej. - 1972. - T.18. - S. 45-46.

³⁵ Мур Дж. Принципы этики. - С.38.. Žr.: taip pat: Lemos N. Self-evidence and "Principia Ethica" // The Southern Journal of Philosophy. - 1985. - Vol. 23, No 4. - P.451-464.

F. Brentanas siūlė panašią procedūrą: norint išsiaiškinti, ar tam tikras objektas savaime geras, reikia kontempliuoti jo sąvoką (bendrą reprezentaciją). Šios sąvokos kontempliavimas sukelia (motyvuoja) meilę arba neapykantą jų objektams, panašiai kaip silogizmo prielaidų (premisų) kontempliavimas motyvuoja išvadą. Tos meilės (neapykantos) objektas yra visa apibrėžtų kontempliuojama sąvoka objektų klasė. Austrų filosofas manė (ir čia glūdi didžiausia jo teorinės konstrukcijos yda), kad tokios meilės (neapykantos) korektiškumas gali būti atpažintas vidinėje percepcijoje (innere Wahrnehmung), kurios objektai yra tie meilės (neapykantos) aktai. Iš tikrųjų, vidinė percepcija gali parodyti, kad subjektas tam tikrus meilės aktus laiko korektiškais, bet negali garantuoti jų korektiškumo. Subjektui jo pergyvenami MNP aktai gali atrodyti korektiški, bet nebūti tokie.

Ką gi mūsų filosofai laikė savaime gerais dalykais? Nei vienas, nei kitas nepalikto užbaigtos aksiologinės koncepcijos, kurioje būtų išvardytos visos savaime gerų objektų rūšys, porūšiai ir būtų apibrėžtas jų savaiminio gerumo laipsnis, visų savaime gerų dalykų hierarchija. Abu filosofai pateikė tik aksiologinių sprendinių, kurių tikrumu jie neabejojo, pavyzdžius. F. Brentano pavyzdžiai:

AB 1 Reprezentacijos yra savaime geros.

AB 2 Sprendimai yra savaime geri.

AB 3 MNP aktai yra savaime geri.

AB 4 Tikri sprendimai yra savaime geresni už netikrus sprendimus.

AB 5 Meilė netikriems sprendimams yra savaime bloga.

AB 6 Meilė nekorektiškai meilei yra savaime bloga (=yra korektiškai nekencijama).

AB 7 Malonumai yra savaime geri.

AB 8 Kančios yra savaime blogos.

AB 1 - AB 3 ir AB 7 kalbama apie "grynąsias gėrybes", t. y. apie tokius objektus, kurių sudėtyje nėra savaime blogų dalių. Dėl AB 4: netikri sprendimai yra savaime blogi, bet tai nėra "grynosios blogybės" (kaip AB 8), nes į jų sudėtį įeina reprezentacijos, kurios yra savaime geros. Kitaip sakant, klaida geriau už nieką. AB 5 ir AB 6 irgi kalbama apie "mišrias" blogybes.

Dž. Mūras neginčytų tų aksiologinių sprendimų, kuriuos laikė tikrais F. Brentanas. Austrų filosofas manė, kad savaime geras (blogais) dalykais gali būti tik psichinės būsenos. Visa, kas nėra psichinės būsenos, nėra nei savaime gera, nei savaime bloga. Visa tai gali būti tik arba instrumentiškai gera (naudinga), arba bloga (žalinga). Dž. Mūras savaiminį gerumą (blogumą) taip pat laikė visų pirma psichikos būsenų savybe, bet jis, be to, manė, kad galima priskirti tą savybę tiems objektams, į kuriuos įeina psichinės būsenos. Nepsichinės tų objektų dalys, pačios nebūdamos savaime vertingos, gali padidinti arba sumažinti visumos gerumo (blogumo) laipsnį. Mūsų filosofų aksiologinių įsitikinimų pobūdį geriausiai apibūdina tai, ką jie laikė pačiais savaime geriausiais dalykais. Kembridžo profesorius nuomone, tai pasitenkinimas, kurį teikia bendravimas su žmonėmis ir gėrėjimasis grožiu. "Tai, kad tik dėl

šių vertybių - tam, kad jų egzistuoti tiek, kiek įmanoma tam tikru laiku, - žmogus gali vykdyti visas asmenines pareigas, kad jos yra dorybės *raison d'être* (prasmė - Z. N.), kad būtų jos (...) yra galutinis protinių žmonių poelgių tikslas ir vienintelis visuomeninio progreso kriterijus, visa tai - tiesos, kurios ligi šiol, rasi, nebuvo pakankamai įvertintos"³⁶. F. Brentanas berods aukščiau visko kėlė mylintį mąstymą apie Dievą: "mintis, kad pasaulis turi būti dėkingas už savo egzistavimą ne atsitiktinumui ir akloms materialioms jėgoms, bet begaliniam protui ir meilei, kad ši Dievo meilė ir išmintis jį veda link vis aukštesnių tikslų, pripildo sielą laimės, kuri labiausiai artima Dievo palaimai"³⁷.

Dž. Mūras, kaip ir F. Brentanas, skyrė "grynąsias" ir "negrynąsias" (mišrias) gėrybes (blogybes), tačiau nagrinėjo pastarąsias daug nuodugniau. Austrų filosofas ignoravo vieną niuansą, kuriam Dž. Mūras teikė didelę reikšmę. F. Brentanas manė, kad sudėtinio objekto savaiminio vertingumo ir jo dalių savaiminių vertinimų santykis paklūsta "sumavimo principui": sudėtinio objekto savaiminis gerumas arba blogumas yra visų jo dalių savaiminių gerumų ir blogumų suma. Dž. Mūras manė, kad šiam santykiui dažniausiai galioja "organinės visumos" principas: "šio principo turinys yra tas, kad visumos savaiminis gerumas nėra tapatus ir nėra proporcingas jos dalių vertinimų sumai"³⁸. Kaip patikslina R. Čizomas³⁹ dalių vertinimus visumos sudėtyje gali sieti arba "išbalansavimo" (counterbalancing), arba "sutriuškimo" (defeat) santykis. Pirmasis atvejis esti tada, kai pritaikomas sumavimo principas. Antrasis atvejis būdingas "organinėms visumoms". Tam tikro objekto savaiminis blogumas sutriuškiamas, kai tas objektas, tapdamas visumos dalimi, tą visumą padaro geresnę, negu ji būtų buvusi be tos savaime blogos dalies. Šitaip gali būti sutriuškintas ir dalies savaiminis gerumas. Pvz., malonumas yra savaime geras, bet mėgavimasis koku nors savaime blogu dalyku yra savaime blogas; daug blogesnis, negu tas savaime blogas dalykas atskirai. "Organinės visumos" principas tikroviškesnis už "sumavimo principą", bet tai reiškia, kad aksiologija negalima kaip teorinis mokslas. Jeigu sudėtinių objektų savaiminį vertinimą apibrėžtų "sumavimo principas", tai pakaktų nustatyti elementarių sąmonės būsenų savaiminį ir lyginamąjį savaiminį vertinimą, o po to būtų galima išvestiniu, netiesioginiu būdu "apskaičiuoti" visų konkrečių sudėtinių objektų, į kurių sudėtį jos įeitų, savaiminį vertinimą. Bet jeigu sudėtiniai objektai yra organinės visumos, kiekvienu atskiru atveju tenka remtis aksiologine intuicija: "vienintelė

³⁶ Мур Дж. Принципы этики. - С.281-282.

³⁷ Brentano F. Grundlegung und Aufbau der Ethik. - S.344. F. Brentanas buvo teistas, bet manė, kad dorovinis pažinimas (kas yra savaime gera, kas dorovinga, kas privaloma) nepriklauso nuo teologijos ir metafizikos. Metafizikos rezultatai reikšmingi, atsakant į klausimą "ar verta gyventi?".

³⁸ Мур Дж. Принципы этики. - С.276.

³⁹ Zr.: Chisholm R. M. Brentano and Intrinsic Value. - Cambridge, 1986. - P.73-89.

priemonė jų savaiminiam vertingumui (ir jo laipsniui) nustatyti, yra kruopščiai skirti ir aiškiai suvokti tai, kas yra objektas, dėl kurio keliamo klausimą, ir po to stengtis pačiu akivaizdžiausiu būdu įsitikinti, ar priklauso ir kokiu laipsniu priklauso šiam objektui tas ypatingas predikatas "geras"⁴⁰.

Abiejų filosofų normatyvinės (praktinės) etinės doktrinos yra utilitaristinės. Tačiau Dž. Mūro ir F. Brentano utilitarizmas skiriasi nuo klasikinio J. Bentamo ir Dž. S. Milio utilitarizmo. "Klasikinė utilitarizmo forma yra dviejų principų kombinacija: a) konsekencialistinio principo, kuris pripažįsta, kad teigiamą ar neigiamą veiksmų vertingumą lemia veiksmų rezultatų ir pasekmių vertė; b) hedonistinio principo, pasak kurio vienintelis savaiminis gėris yra malonumas, o blogis - kančia"⁴¹. Mūsų filosofai priėmė (a), bet atmetė (b): malonumas jiems nėra nei vienintelė, nei pati didžiausia gėrybė. Abiejų filosofų nuomone, praktinė etika (mokymas apie žmogaus pareigas) turi remtis aksiologija. Toks etikos tipas paprastai vadinamas aksiologine etika (axiological ethics; Gueterethik). Aksiologija rėmėsi ir klasikinis utilitarizmas, bet jo aksiologija buvo "minimalistinė", nes visos vertybės jame redukuotos į vieną - malonumą. Dž. Mūro ir F. Brentano utilitarizmą, besiremiantį aksiologija, kurioje savaime gerais laikoma daug skirtingų dalykų, įprasta vadinti idealiuoju, arba pluralistiniu, utilitarizmu

F. Brentanas viršiausią dorovės taisyklę (der oberste Sittengesetz) formulavo taip: "rinkis tai, kas geriausia tarp pasiekiamo"⁴². Kitaip sakant, tas, kuris nori elgtis objektyviai ir subjektyviai dorovingai, privalo rinktis tą veiklos tikslą, kurį jis pagrįstai gali laikyti geriausiu tarp pasiekiamų tikslų (geriausią tarp pasiekiamų tikslų F. Brentanas dar vadino "didžiausiu praktiniu gėriu"). Asmuo, kurio veiksmus motyvuoja ši taisyklė, elgiasi subjektyviai dorovingai. Tačiau, kad elgtumėmės objektyviai dorovingai, žinoti šią taisyklę nepakanka. Ji analitiškai tikra, bet užtat "tuščia" turinio atžvilgiu. Kad pasirinktume teisingą tikslą, būtina žinoti, (a) kokie objektai yra savaime geri (bei koks jų lyginamasis gerumas), (b) kurie tų objektų yra pasiekiami (bei kokios jų pasiekimo tikimybės) šioje konkrečioje situacijoje, (c) būtina pakankamai stipri valia, kad (a) ir (b) žinojimas įveiktų konkuruojančius motyvus, primetančius kitus veiklos tikslus. Šie motyvai išplaukia iš instinktų arba "blogų įpročių" ir stumia veikiančius asmenis rinktis ne tuos veiksmus, kurių pasekmės yra geriausios, bet tuos, kurių pasekmės yra (jų nuomone) geriausios asmeniškai jiems. Tokia egoistinė elgsena yra subjektyviai nedorovinga ir dažniausiai būna objektyviai nedorovinga. Tačiau ir altruistinė elgsena ne visada yra objektyviai dorovinga: galima padaryti daugiau žalos, negu naudos (ir sau, ir kitiems), kito gerove

⁴⁰ Мур Дж. Принципы этики. - С.320.

⁴¹ Куликова Н. П. Медзгова Я. Этика утилитаризма и современная борьба идей. - М., 1986. - С.8-9.

⁴² Brentano F. Vom Ursprung sittlicher Erkenntnis. - S. 16.

besirūpinant daugiau, negu savo. Dž. Mūro poziciją tradicinės egoizmo-altruizmo dilemos atžvilgiu Č. Broudas apibūdino kaip etinį neutralizmą⁴³; F. Brentanas kalbėjo apie "dorovinį objektyvumą" (sittliche Objektivituet)⁴⁴. Abiem atvejais kalbama apie tą patį: sprendžiant, kuris veiksmas yra privalomas, būtinas bešališkumas, jo pasekmių päsiskirstymo į "man" ir "ne man" ignoravimas.

Ne taip, kaip vadinamojo deontologinio intuityvizmo atstovai (H. Pričardas, V. D. Rosas), F. Brentanas ir Dž. Mūras neigė, kad tam tikro veiksmo privalomumas arba teisingumas gali būti tiesiogiai "įžvelgtas"; kad privalomumas bei teisingumas yra tokios veiksmų savybės, kurios gali būti dorovinės intuicijos objektas. Jų nuomone, "sąžinės balsas" nėra neklaidingas; intuicija remiasi tik aksiologiniai sprendimai, kurie vieni nieko veikiančiam asmeniui, "neliepia". Normatyvinės etikos sprendiniai, kurių objektas yra atskiri individualūs veiksmai (imperatyvai) logiškai seka iš aksiologinių sprendinių ir tų veiksmų rezultatų prognozių. Tačiau bėda yra ta, kad žmogiškųjų subjektų galimybės numatyti savo veiksmų pasekmes labai ribotos. Ir neįmanoma, ir nepatartina kiekvienu atskiru atveju svarstyti visų galimų alternatyvių veiksmų pasekmes. Kad būtų "greičiau" ir "lengviau" apsispręsti, F. Brentanas patarė turėti gatavas elgesio taisykles, apibrėžiančias žmogaus pareigas tipinėse, pasikartojančiose situacijose. Tokios "vidutinio bendrumo" dorovinės normos - tai teiginiai, kad tam tikro tipo veiksmai tam tikromis sąlygomis sukelia pačias "savaiame geriausias" pasekmes. Ne taip, kaip "viršiausia dorovės taisyklė" ir paliepimai individualiems atvejams, jeigu pastaruosius būtų galima suformuluoti, išsamiai išanalizavus tokio atskiro atvejo aplinkybes (praktiškai tai neįmanoma), "vidutinio bendrumo normos" negalioja "besąlygiškai ir be išimčių". Jos galioja "tipiniams" atvejams ir nepritaikomos "netipiniams" atvejams; galioja vienomis istorinėmis ir kultūrinėmis sąlygomis ir negalioja kitomis, nes ioks pat poelgis dėl sąlygų skirtumo gali turėti skirtingas pasekmes⁴⁵.

Utilitaristinėje normatyvinėje etikoje išskiriamos dvi utilitarizmo rūšys - "poelgio utilitarizmas" (act-utilitarianism) ir "taisyklės utilitarizmas" (rule-utilitarianism). Pagal pirmąjį, atskiras poelgis yra teisingas, jeigu joks kitas poelgis nesukels geresnių pasekmių. Anot antrojo, poelgis yra teisingas, jeigu jį įvykdyti leidžia taisyklė, priklausanti tokiam moralinių taisyklių kodeksui, kurio visuotiniolaikymosi pasekmės būtų ne blogesnės už pasekmes, kurios kiltų, jeigu visi laikytųsi moralinio kodekso, visais kitais atžvilgiais panašaus į pirmąjį kodeksą, bet tuinčio taisyklę, kuri uždraudžia bent vieną pirmojo kodekso leidžiamą poelgį.⁴⁶ Dž. Mūro ir F. Brentano

⁴³ Žr.: Broad C. D. Certain Features in Moore's Ethical Doctrines // The Philosophy of G. E. Moore. - P.43-44.

⁴⁴ Žr.: Brentano F. Grundlegung and Aufbau der Ethik. - S.372-373.

⁴⁵ Žr.: Brentano F. Vom Ursprung sittlicher Erkenntnis. - S.33-34.

⁴⁶ Žr.: Brandt R. B. Problems of Contemporary Utilitarianism: Real and Alleged // Ethical Theory in the Last Quarter of the Twentieth Century /Ed. Bowie N.E.-Indianapolis, 1983.-P.81-82.

normatyvinės etikos aiškiai priklauso „poelgio utilitarizmui“, nes atitikimas (neatitikimas) „vidutinio bendrumo“ taisyklei jiems yra ne poelgio dorovingumo (teisingumo, privalomumo) ratio essendi, bet tik ratio cognoscendi: paklusimas taisyklei nepadaro poelgio dorovingo. Taisyklė yra priemonė, palengvinanti poelgio objektyvaus dorovingumo nustatymą. Taisyklė apibendrina, akumuliuoja patirtį, kad tam tikro tipo poelgiai tam tikrose situacijose sukelia geriausias iš galimų (artimoje ateityje) pasekmės, ir yra pagrindas pasirinkti teisingą poelgį. Bet poelgio pasirinkimas, remiantis taisykle, negarantuoja poelgio teisingumo: teisingą arba neteisingą poelgį daro ne atitikimas taisyklei arba jos pažeidimas, bet faktinės jo pasekmės.

Ir „taisyklės utilitarizmą“, ir „poelgio utilitarizmą“ galima interpretuoti dvejopai: radikalai ir konservatyviai ⁴⁷. Radikalaus taisyklės utilitarizmo atstovai yra tie tradicinės dorovės reformatoriai, kurie siūlo atsisakyti vienu dorovės taisyklių ir pakeisti jas kitomis tuo pagrindu, kad naujų taisyklių visuotinio laikymosi pasekmės būtų geresnės. Radikalūs poelgio utilitaristai yra tie, kurie teigia, kad individas gali nepaisyti tradicinės dorovės normų, kai jis turi pagrindą manyti, kad pažeidžiančios normos poelgio pasekmės bus geresnės už paklusimo normai pasekmes. Dž. Mūras yra bene ryškiausias konservatyviojo poelgio utilitarizmo atstovas: kai nepaisoma įprastos elgesio normos, „mūsų žinios tiek apie poelgių pasekmes, tiek ir apie jų vertę atskirais atvejais yra tokios netikslios, kad labai abejotina, jog atskiro žmogaus sprendimas apie tai, kad jo poelgio pasekmės šioje situacijoje tikriausiai bus geros, kada nors galėtų būti pastatytas priešpriešiais bendrai tikimybei, kad toks poelgis bus neteisingas“ ⁴⁸. Prie to dar reikia pridurti tas blogas pasekmes, kurias įprastų taisyklių pažeidimas gali sukelti, tapęs pavyzdžiu kitiems žmonėms, negalintiems arba nenorintiems gilintis į tokio pažeidimo motyvus. Ir apskritai, žmonės per daug linkę daryti sau išimtis, laikyti savo atvejį „ypatingu“, kad būtų galima tikėtis, jog individas tikrai objektyviai pasvers visus „už“ ir „prieš“ taisyklės nepaisymą. Ne taip, kaip Kembridžo profesorius, F. Brentanas buvo ryški nekomformistinė asmenybė, sugebanti nepaisyti „viešosios nuomonės“, kai patiki savo teismu. Nesutikęs su popiežiaus neklystamumo dogma, F. Brentanas išėjo iš kunigų luomo ir katalikiškosios konfesijos. Po to vedė, atsisakydamas profesūros Vienos universitete. Gyvenimo pabaigoje jis emigravo iš Italijos, kurios pilietybę buvo priėmęs, į Šveicariją, protestuodamas prieš Italijos stojimą į Pirmąjį pasaulinį karą Antantės pusėje ir t.t. Tačiau savo raštuose austrų filosofas leido individui nustatyti savo veiksmo objektyvų dorovingumą savo nuožiūra (tiesiogiai remiantis „aukščiausia dorovės taisykle“) tik atsidūrus „pareigų konflikto“ situacijoje, t.y., kai neaišku, kuriai iš galiojančių dorovės normų paklusti. Nerasime ir siūlymų refor-

⁴⁷ Žr.: McCloskey H. J. *Meta-Ethics and Normative Ethics*. - The Hague, 1969. - P.173-174.

⁴⁸ Мур Дж. *Принципы этики*. - С.250.

muoti "atgyvenusią konvencinę moralę", kurie tokie būdingi klasikiniam utilitarizmui. Reikalas, matyt, tas, kad pliuralistinis (idealusis) utilitarizmas apskritai suponuoja konservatizmą faktiškai egzistuojančios moralės atžvilgiu. Klasikiniam utilitarizmui, redukavusiam visas vertybes į vieną - malonumą - buvo lengviau būti radikaliai. Juk į klausimą, ar tam tikras poelgis (arba visuotinis tam tikros taisyklės paisymas) suteiks daugiau malonumo maksimaliam žmonių skaičiui už kito poelgio (kitos taisyklės) laikymąsi, atsakyti paprasčiau, negu į klausimą, ar to poelgio (taisyklės praktikavimo) pasekmės bus savaime geresnės už kito poelgio (taisyklės) pasekmes, kai malonumas laikomas tik vienu (ir ne pačiu geriausiu) iš daugelio savaime gerų dalykų. Tam, be poelgių (taisyklių praktikavimo) pasekmių prognozių, būtina užbaigta aksiologija, kurioje išvardijamos visos savaime gerų dalykų rūšys bei apibrėžimai jų lyginamojo gerumo santykiai. F. Brentanas pateikė tik tokios aksiologijos fragmentus, o Dž. Mūro "organinės visumos" principas (jau nekalbant apie aksiologinės intuicijos rezultatų intersubjektyvios kontrolės problemą) verčia laikyti tokios aksiologijos sukūrimą beviltišku uždaviniu. Vis dėlto jis buvo bandomas spręsti - fenomenologinėje etikoje (M. Šeleris, N. Hartmanas, D. fon Hildebrandas), kurios viena ištakų yra F. Brentano etika.